

Romualdas Firkovičius. **Vilniaus bažnyčios ir vienuolynai istorijos bėgyje. Tyrimų apybraižos.** Vilnius: Savastis, 2022. 276 p. ISBN 978-609-8223-04-0

Aptariama knyga – gana retas reiškinyks Lietuvos akademiniam gyvenime, mat pagaliau publikuoti mus jau palikusio istoriko Romualdo Firkovičiaus (1933–2015) tekstai. Kaip rašoma knygos pratarmėje, jie buvo parengti spaudai prieš 30 metų, 1989–1992 m. laikotarpiu. Bet tik dabar mus pasiekė puikios poligrafinės kokybės knyga, gausiai iliustruota jos turinį atspindinčiomis Vilniaus bažnyčių bei vienuolynų fotografijomis (senosiomis – Jano Bulhako, Juozapo Čechavičiaus bei kt., ir dabartinėmis – Juozo Bardausko ir kt.). Vis dėlto gali kilti klausimas: ar seniai sukurti tekstai nepaseno, neprarado aktualumo?

Neigiamai į šį klausimą atsako R. Firkovičiaus rankraščių likimas: nepriklausomybės pradžioje parengtas spaudai darbas niekada nebuvo „nusėdęs“ užmarštyje. Jo nuorašais, saugotais bent trijose institucijose (Vilniaus apskrities ir Paveldo departamento archyvuose bei Lietuvos istorijos instituto rankraštyne), aktyviai naudojosi istorikai ir paveldosaugininkai.

Knygą pradeda dr. Algirdo Antano Baliulio pratarmė, kurioje jis trumpai pristato R. Firkovičiaus biografiją, Mokslo premija bei valstybiniu ordinu apdovanoto kolegos akademinis nuopelnus. Bažnyčių ir vienuolynų istorija pasakojama pasitelkus pirmiausia Lietuvos archyvų šaltinius, taip pat – lenkų ir lietuvių istoriografiją. Trumpais ar ilgesniais tektais knygoje pristatomos 23 Vilniaus bažnyčios ir vienuolynai. Penkių iš šių šventovių nuo XIX a. jau nebėra miesto gatvėse. Publikuojami ir keli šaltiniai lenkų kalba – tai įdomus tarpas, supažindinantis skaitytoją su pačiame Vilniaus centre esančios Šv. Jurgio bažnyčios ir buvusio karmelitų vienuolyno XVII–XVIII a. jurisdikos ribų matavimais.

Nors į knygą pateko ne visos Vilniaus katalikų bažnyčios, kitados priklausiusios vienuolių ordinams bei kongregacijoms, R. Firkovičiaus darbas rodo, kad Vilnius – katalikų vienuolynų miestas. Autorius pažymi, kad jų skaičiumi XVIII a. Vilnių lenkė tik Varšuva ir Krokva. Reikia pastebėti, kad būtent tai sovietmečiu tapo pretekstu uždarinėti miesto bažnyčias: 1948–1949 m. likvidavus vyrų bei moterų katalikų vienuolynus, jų nuosavybė ir bažnyčios nacionalizuotos. Vilniuje, kur vienuolynų koncentracija buvo didžiausia ir po Antrojo pasaulinio karo jie greitai tuštėjo lenkams masiškai išvykus iš Lietuvos SSR į Lenkiją, veikiančių bažnyčių tinklas sumažėjo labiausiai. Laimei, bažnyčių pastatai nebuvo griaujami, tik „pritaikomi“ sandėliams, muziejams.

Nežinia, kaip pats autorius būtų vertinęs prieš kelis dešimtmečius parašytą tekstą – greičiausiai būtų papildęs apybraižas naujausia istoriografija, peržiūrėjęs anuomet sunkiai prieinamus lietuvių išeivijos istorikų darbus. Būtų išbraukęs teiginį, kad dauguma apybraižose aprašytų Vilniaus bažnyčių „šiandien jau nebeegzistuoja“ (13 p.; šis teiginys kartojamas ir santraukose, kurios knygoje pateikiamos anglų bei lenkų kalbomis). Mat per atgautos Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečius dauguma jų vis dėlto buvo restauruotos ir perduotos parapijoms, jose vyksta pamaldos (šešios iš aprašytųjų nebuvo uždarytos ir sovietiniais metais). Į kai kuriuos senuosius miesto vienuolynus po 1990-ųjų sugrįžo vienuoliai: bernardinai, pranciškonai konventualai, dominikonai. R. Firkovičiaus tekstų terminija, atrodo, palikta neredaguota (keletas terminų – pvz., „novicijietė“, „konversietė“, „vizitietė“ – dabar nebevertojami).

Kurdamas apybraižas R. Firkovičius siekė pateikti svarbiausius enciklopedinius duomenis apie vienuolijų įsteigimą ir atsiradimą Lietuvoje bei Vilniuje (anuomet tai buvo nauja informacija, ypač lietuvių kalba), daug dėmesio skyrė vienuolynų valdytos nuosavybės klausimams. Pasirenkant istorinės medžiagos analizės pjuvenius, beveik visose apybraižose aptariama vienuolynų socialinė veikla, ypač orientuota į neturtingiausius visuomenės sluoksnius: mokyklų ir pensijų, ligoninių bei špitolių išlaikymas, rūpestis kapinėmis. Daugelis pasakojimų beveik vizualizuoti, autorius tarsi sukiojasi pastatų viduje, rodydamas už kitų durų esančias patalpas: vienuolynų bibliotekas, refektorius bei ūkines patalpas, arklides, bravorus, tarnų butukus ir t. t. Vaizdžiai pasakojama ir apie vienuolynų daržus bei sodus, juose augintus augalus, įžuvintus tvenkinius.

Kitas svarbus pjuvenis – kai kurių vienuolynų likimas po jiems lemtingų istorinių kataklizmų: XVII–XVIII a. karų bei gaisrų, visų katalikų vienuolynų likvidavimo po 1863 m. sukilimo, atsikūrimo po Pirmojo pasaulinio karo. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje R. Firkovičiaus istorinis pasakojimas nutrūksta, nes juo iš tiesų baigėsi senoji Vilniaus vienuolynų epocha. Lietuvos SSR sostinėje vienuoliai veikė, tačiau slapta, praradę visą per kelis amžius fundatorių dovanotą ar įsigytą nuosavybę.

Tad skaitytojus pasiekia dar viena puiki Vilniaus istorijai skirta knyga. Pažintiniu ir akademinio požiūriu tai aktualus leidinys, priartinantis sparčiai besikeičiančio miesto paveldą. Perfrazuojant Michailą Bulgakovą, rankraščiai ne tik nedega, bet geriausi iš jų anksčiau ar vėliau publikuojami. Simboliška, kad išjudinus prieš 30 metų įstrigusią knygos leidybą, pagerbtas vienas geriausių Lietuvos archyvinių šaltinių žinovų R. Firkovičius (2023 m. jis būtų šventęs savo 90-metį), o istoriografiją papildė iki šiol tik siauro specialistų rato eksploatuotas kūriny.

Regina L a u k a i t y t ė
(Lietuvos istorijos institutas)